

Kurşuncu, T. & Safi, İ. (2023). "Referandum ve Plebisit Kavramları Doğrultusunda Türkiye'nin Referandum ve Plebisit Tarihi", *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 07(13), 204-223

Doi: 10.55775/ijemi.1213388

<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijemi>

Başvuru Tarihi/Received Date: 01.12.2022 Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.11.2023

Konferans Bildirisi/Conference Paper

Referandum ve Plebisit Kavramları Doğrultusunda Türkiye'nin Referandum ve Plebisit Tarihi*

Lecturer, Talip KURŞUNCU, ORCID: 0000-0002-6529-7277,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye; kursuncut@nevsehir.edu.tr

Assist. Prof. Dr. İsmail SAFİ, ORCID: 0000-0003-1832-3089,
Başkent University, Türkiye; isafi@istinye.edu.tr

Turkey's Referendum and Plebisit History in Line With The Referendum and The Plebisit Concepts

Abstract

The essence of democracy is the public's participation in management. In another statement, democracy is the emergence of public sovereignty in a political and managerial sense. It is possible to talk about three systems in the implementation of democracy. These; direct democracy, representative democracy and semi-direct democracy. Basically, democracy, which the people represent itself with their own participation, is direct democracy. In representative democracy, the people participate in the administration through representatives by transferring their sovereignty. Half direct democracy is democracy, in which both the people and the representatives share sovereignty. It is difficult and even impossible for each individual from the public to participate in the management process in person. This impossibility has revealed representative democracy, the type of democracy preferred in the modern period. However, in connection with the situation of the authority to determine the future and fate of the people, the semi-direct democracy system has been implemented in order to eliminate the missing and wrongs of representative democracy. In some cases, there are four tools used by semi-direct democracy, which expresses the participation of the people in the decision-making process, not through representatives. These instruments mean that the Assembly's law requires a certain number of citizens to be submitted to a referendum before the effective date "people veto", "people's attempt", which states that the law requested by the public with the application of a certain number of citizens is forced to be removed by the Assembly, "is a referendum", which means that the representatives or representatives who are not satisfied with the work of the public are reduced from their duties and the text of the law adopted by the Assembly is submitted to the public vote. Semi-direct democracy tool referendum found in Turkey to implement the field. The concept of plebiscite used when expressing abuse of public voting is important for Turkey's referendum history. Turkey made throughout the history of referendums evidence of the concept of plebiscite and will be evaluated with consideration.

Keywords: Democracy, People's vote, Referendum, Plebisit

Jel Classification: H83, D72, K10, K16

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada, araştırma ve yayın etiği kurallarına uyulduğu yazarlar tarafından taahhüt edilmektedir.

Yazar Katkı Oranları: Birinci yazarın katkı oranı %50; İkinci yazarın katkı oranı %50

Çıkar Beyanı: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı: Çalışma Etik Kurulu kararı gerektirmemektedir.

* 8. EMI Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

Referandum ve Plebisit Kavramları Doğrultusunda Türkiye'nin Referandum ve Plebisit Tarihi

Özet

Demokrasinin özünde halkın yönetime katılımı yer almaktadır. Başka bir ifade ile demokrasi, siyasal ve yönetsel anlamda halkın egemenliğinin ortaya çıkmasıdır. Demokrasinin uygulanmasında üç sistemden bahsetmek mümkündür. Bunlar; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasidir. Temelde halkın bizzat kendisini, kendi katılımı ile temsil ettiği demokrasi doğrudan demokrasidir. Temsili demokraside halk, egemenliğini devrederek temsilciler aracılığı ile yönetime katılmaktadır. Yarı doğrudan demokrasi ise hem halkın hem de temsilcilerin egemenliği aralarında paylaştığı demokrasidir. Halktan her bir bireyin bizzat yönetim sürecine katılımı zor ve hatta imkansızdır. Bu imkânsızlık modern dönemde tercih edilen demokrasi türü olan temsili demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Ancak halkın geleceğini ve kaderini belirleme yetkisinin halkı temsil edenlerde olması durumu ile bağlantılı biçimde temsili demokrasinin eksik ve yanlışlarını gidermek amacıyla yarı doğrudan demokrasi sistemi hayata geçirilmiştir. Kimi durumlarda halkın karar alma sürecine temsilciler aracılığı ile değil de bizzat kendisinin katılımını ifade eden yarı doğrudan demokrasinin kullandığı dört araç vardır. Bu araçlar Meclis'in kabul ettiği kanunun yürürlük tarihinden önce belirli sayıdaki vatandaş tarafından referanduma sunulmasını istemesi anlamına gelen "halk vetosu", halkın belirli sayıdaki vatandaşın başvurusu ile istediği kanunun Meclis tarafından çıkartılmaya zorlanmasını ifade eden "halk teşebbüsü", halkın çalışmasından memnun kalmadığı temsilci veya temsilcileri görevlerinden azletmesine imkan tanıyan "temsilcilerin azli" ve Meclis tarafından kabul edilen kanun metninin halk oylamasına sunulması anlamına gelen "referandumdur". Türkiye'de kendisine uygulama alanı bulan yarı doğrudan demokrasi aracı referandumdur. Halk oylamasının kötüye kullanılmasını ifade ederken kullanılan plebisit kavramı Türkiye'nin referandum tarihi açısından önem arz etmektedir. Türkiye tarihi boyunca yapılmış olan referandumlar plebisit kavramının kanıtları ve unsurları göz önüne tutularak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Halk oylaması, Referandum, Plebisit

JEL Sınıflandırması: H83, D72, K10, K16

1. Giriş

Demokrasi, en genel hali ile halkın yönetime katılmasıdır. Diğer bir ifade ile halkın egemenliğinin siyasal ve yönetsel açıdan kendisini göstermesidir (Yeşilorman, 2011:192). Bu noktada halkın yönetime veyahut karar alma süreçlerine katılımında, yani demokrasinin uygulanmasında kullanılan üç sistem vardır. Bunlar; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasidir. Doğrudan demokrasi, halkın bizzat yönetime ve karar alma süreçlerine katılımını ifade eder. Temsili demokrasi halkın egemenliğini devrettiği bir sistemdir. Yarı doğrudan demokrasi ise halkın egemenliğinin temsilciler ile halk arasında paylaşılmasıdır (Gözler, 1988:97). Modern dönemde doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğinin zorluğu sebebiyle modern devletlerin demokrasisi doğrudan değil dolaylıdır (Köker, 2006:200). Dolayısıyla doğrudan demokrasinin uygulanmasındaki zorluk ve hatta imkânsızlık gereği modern dönemde temsili demokrasi sistemi kabul görmüştür. Daha sonra temsili demokrasinin eksiklerini ve yanlışlarını gidermek ve temsili demokrasiyi doğrudan demokrasiye yaklaştırmak çabası ile yarı doğrudan demokrasi sistemi ortaya çıkmıştır (Göker & Doğan, 2011:46). Yarı doğrudan demokrasi, temelde bir temsili demokrasidir. Ancak bazı durumlarda halkın karar alma sürecine bizzat katılması temsili demokrasiden ayrıldığı yönünü oluşturmaktadır. Halkın egemenliği yansıtırken kullandığı bazı araçlar vardır. Bu araçlar; halk vetosu, halk teşebbüsü ve referandumdur. Halk vetosu ve halk teşebbüsünü kısaca tanımlamak referandumun bu araçlar içerisinde nerede olduğunu görmemizi sağlayacaktır. Halk vetosu, parlamento tarafından kabul edilen bir yasanın yürürlüğe girmesinden önce, belirli sayıda yurttaşın, bu yasa hakkında referandum yapılmasını istemesidir. Halkın istediği bir kanunun, belirli sayıda yurttaşın başvurusuyla meclis tarafından çıkartılmaya zorlanması da halk teşebbüsüdür (Gözler, 1988:97-98). Referandum makalenin ana konusunu oluşturduğu için ilerleyen bölümde ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. Ancak en kısa hali ile karar organı tarafından çıkartılan metin ya da metinlerin, kabul veya reddedilmesinin halk tarafından yapılacak oylamaya bırakılmasıdır. Bu doğrultuda çalışmanın ilerleyen kısımlarında referandumun kötüye kullanılması anlamına gelen plebisit kavramına değinilecektir. Daha sonra referandum ve plebisit ayrımı göz önünde tutularak Türkiye'nin referandum tarihi (1961 Anayasa Referandumu, 1982 Anayasa Referandumu, 1987 Anayasa Değişikliği Referandumu, 1988 Anayasa Değişikliği Referandumu, 2007 Anayasa Değişikliği Referandumu, 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu ve 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu) değerlendirilecektir.

2. Referandum (Halk Oylaması)

Referandum, geri almak veya getirmek anlamına gelen Latince “referre” kelimesinden türemiştir (Durdular & Solak & Şencan, 2010:60). Dilimize Fransızca “référendum” kelimesinden geçmiştir. Kelime anlamı ise halkoylamasıdır (www.tdk.gov.tr). Gözler, referandumu parlamento tarafından kabul edilen veya edilecek olan bir kanun metninin halkın onayına sunulması olarak tanımlamaktadır. Bu kanun metninin hukuken geçerliliğini sağlayacak olan ise seçmenlerin çoğunluğu tarafından kabul edilmesidir (Gözler, 2014:290). Seçmenler, oylamaya katıldıklarında “evet” ve “hayır” seçeneklerinden birisini seçerek metnin kabulünü veya reddini sağlayabilmektedir.

Referandumun teorik temeli Jean-Jacques Rousseau'nun “Toplum Sözleşmesi”ne dayanmaktadır. Rousseau'ya göre egemenlik başkasına aktarılamayacağı gibi temsilde edilememektedir. Yani bir yasa çıkarılacakken milletvekillerinin kabul etmesi yeterli değildir. Yasa halkın onayından geçmek zorundadır. Modern dönem ve devletlerde ise bunu yapabilmenin yolu referandumdur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:61). Bu noktada halkın oyları aracılığı ile belirli metinlerin meşruluğunun sağlanması önem arz etmektedir. Referandumun uygulanması her zaman meşru bir karar ortaya çıkacağı anlamını taşımamaktadır. Kimi zamanlarda halkoylaması, belirli yöntemler ile halkın manipüle

edilmesi, zorunlu bırakılması veya aldatılması yolu ile kötüye kullanılabilir. Dolayısıyla referandumun kötüye kullanılması anlamını taşıyan plebisit ile referandum ayrımının yapılması gerekmektedir. İki kavram arasında ayrım yapılmasının önemi, plebisit kavramı ile referandum kavramının zaman zaman eş anlamlı olarak kullanılmasıdır. Bu ayırmadan sonra Türkiye referandum tarihi incelenirken plebisit kavramına karşılık gelecek uygulamaların olduğu görülecektir. Referandum, meclis tarafından kabul edilen bir yasa metninin halkoyuna sunulması; plebisitte temelinde bir halkoylaması olmakla birlikte halkoylamasından ayrıldığı bazı noktalar vardır. İlk farkı, referandumda bir metnin onaylanması, plebisitte ise bir kişinin oylanmasıdır. Diğer bir fark, referandumun yapılmasını isteyen mercinin halkın seçtiği temsilciler yani meclis olması ve referandumda meclisin hazırladığı metnin oylanması iken plebisitte oylama isteğini iktidar sahipleri yapmaktadır ve halkın katılımı olmadan oluşturulan metinler oylanmaktadır. Yani plebisit anti-demokratik yönetici ve iktidarların kendilerini meşru göstermesini sağlayan bir halkoylamasıdır (www.anayasa.gen.tr). Bunlara ek olarak, halkoylamasına yasalara uygun şekilde gidiliyorsa referandumdan bahsedilebilirken, geçici bir düzenleme ile gidiliyorsa plebisit olgusundan bahsedilebilmektedir. Yine propagandalar ilgili metni onaylayan kesim ile onaylamayan kesim tarafından özgürce yapılabiliyorsa referandum denilebilirken, iktidarın görüşüne yani iktidara karşı propaganda yasaklanmış ise plebisittir. Son olarak halk oylamasından çıkacak sonucun kararlarına uyuluyorsa referandumdur. Buna karşın sonuç olumsuz çıksa dahi halkoylamasını isteyenlerin -istisnaları olmakla birlikte- görevde kalmaları plebisittir (Durdular & Solak & Şencan, 2010:67). Özetle plebisit için referandumun kötüye kullanılması hali ya da demokratik diktatörlüğün bir aracıdır demek yanlış olmayacaktır.

Referandum olgusunun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası içerisindeki durumuna bakmak gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde referandum, ilk kez 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası'nın oylanması için yapılmıştır. Ancak referandum olgusu, Türk Anayasa Hukuku'na ayrı bir düzenleme olarak ilk defa 1982 Anayasası'yla girmiştir (Yeşilorman, 2011:205). Anayasada ki son halini ise 17.05.1987 tarihinde ki değişikliği ile almıştır. Son haliyle referandum için gerekli şartlar yasadaki şekilde belirtilmiştir:

“Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen Kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu Kanunu halkoyuna sunabilir. Meclisçe üye tamsayısının beşte üçü ile veya üçte ikisinden az oyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından Meclise iade edilmediği takdirde halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayımlanır. Doğrudan veya Cumhurbaşkanının iadesi üzerine, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanun veya gerekli görülen maddeleri Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulabilir..... Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir” (www.tbmm.gov.tr).

Son olarak referandum çeşitlerine bakarak Türkiye Referandum Tarihi incelemesini daha anlaşılır hale getirmek gerekmektedir. Referandum çeşitleri, zaman bakımından, bağlayıcılığı bakımından, başvuru bakımından ve konuları bakımından olmak üzere dört şekilde sınıflandırılmaktadır. Yapılış zamanı bakımından; ön referandum ve sonraki referandum olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ön referandum, kanunun meclis tarafından yapılmasından önce kanun konusunun veya metninin halka sorulmasıdır. Sonraki referandum ise kanun metninin meclis tarafından kabulünden sonra halkoyuna sunulmasıdır. Bağlayıcılık bakımından referandum, istişari ve tasdiki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İstişari referandum, referandum sonucunun hukuken meclisi bağlamadığı referandumdur. Tasdiki referandum ise referandum sonucunun hukuken bağlayıcılığının olduğu referandumdur. Başvuruluşu

bakımından, ihtiyari ve mecburi referandum olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İhtiyari referandum, belirli makamların isteğine bağlı olarak yapılan referandumdur. Mecburi referandum ise bazı konularda anayasa gereği gerçekleştirilmesi zorunlu olan referandumdur. Konuları bakımından referandum, kurucu ve teşrif referandumu olarak ikiye ayrılmaktadır. Kurucu referandum, yeni bir anayasanın kabulü ya da mevcut anayasada değişiklik yapılması için gerçekleştirilen referandumdur. Teşrif referandumu ise anayasa değişikliği gibi olağanüstü konular haricinde yapılan referandumdur (Gözler, 2014:290-292). Cumhuriyet tarihinde gerçekleştirilmiş olan halkoylamaları değerlendirilirken referandum çeşitleri de dikkate alınacaktır.

Çalışmanın devamında Referandum ve plebisit ayrımını dikkate alarak Türkiye'nin referandum tarihi incelenecektir. İlk olarak 1961 Anayasa Referandumunu daha sonra sırasıyla, 1982 Anayasa Referandumunu, 1987 Anayasa Değişikliği Referandumunu, 1988 Anayasa Değişikliği Referandumunu, 2007 Anayasa Değişikliği Referandumunu, 2010 Anayasa Değişikliği Referandumunu ve 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunu ele alınarak değerlendirilecektir.

2.1. 1961 Anayasa Referandumunu

1961 Anayasa Referandumunu, Cumhuriyet tarihimizin ilk referandumudur (Yeşilorman, 2011:205). 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe sonucunda Demokrat Parti (DP) hükümetine son verilmiş ve askerlerden oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) iktidarı ele geçirmiştir (Karakartal, 2011:164). MBK, iktidarı ele almasından hemen sonra Meclisi feshettiğini, yeni anayasa hazırlanana kadar siyasi faaliyetleri durdurduğunu açıklamıştır. Yeni anayasa hazırlanması amacıyla ise İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında, profesörlerden oluşan Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti kurulmuştur (Milliyet, 28.05.1960:5). MBK'nin yeni anayasa oluşturmadaki amacı, ülkeyi ve siyasi yaşamı uzun vadede istikrara kavuşturmaktır (Karakartal, 2011:167). Sıddık Sami Onar'ın başkanlığını yaptığı bu heyet, DP'nin anayasa, basın, ordu ve üniversite gibi kurumlara saygısızca davrandığı yönünde açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalarda DP'nin meşruiyetini kaybettiğini ve darbe sonucu görevden alınmalarının yasal olduğunu belirterek darbe yönetimini meşru göstermiştir (Ahmad, 2014:128-129). Yeni Anayasa yapılına kadar ki geçen süreçte 27 maddelik geçici anayasa yürürlüğe konulmuştur (Milliyet, 13.06.1960:5). Sıddık Sami Onar başkanlığında kurulan heyetin oluşturduğu anayasa tasarısı, yürütmeyi zayıflattığı gerekçesi ile eleştirilere maruz kalmıştır. Bunun etkisi ile MBK daha geniş halk kitlesini temsil edecek olan bir meclisle anayasa yapmak gerektiği fikri ile Kurucu Meclis oluşturmaya karar vermiştir. 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun'a göre Kurucu Meclis, MBK ve kanuna göre oluşturulacak olan temsilciler meclisinden oluşmaktadır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:114-116). Kurucu Meclis tarafından meydana getirilen Anayasa, 28 Mayıs 1961 günü kabul edilmiş ve referandumun temmuz başlarında yapılacağı belirtilmiştir (Milliyet, 29.05.1961:5).

Darbe öncesi kurulmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve darbeden sonra 12 Ocak 1961 tarihinde MBK'nin yeni parti kurulmasına izin vermesiyle kurulan Adalet Partisi (AP) (Karakartal, 2011:168), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve MBK'nin anayasa referandumu hakkındaki görüşlerine bakmak faydalı olacaktır.

MBK, darbe sonrasında oluşturulan anayasanın yapıcısı konumunda bulunması nedeniyle evet propagandasının merkezinde yer almıştır. MBK üyeleri ve özellikle Cemal Gürsel, evet kampanyası doğrultusunda radyo konuşmaları yapmış, yurt gezilerine çıkmış ve mitingler düzenlemiştir. Onlara göre, evet karşıtı propaganda yolunu izleyenler devrim düşmanlarıdır (Karakartal, 2011:169-170).

MBK'nin bu yaklaşımı, kendi hazırladıkları anayasayla ilgili olduğu gibi referandumdan çıkacak sonucun, gerçekleştirilen darbe açısından MBK'nin meşruiyet kaynağı olmasıyla da ilgilidir.

CHP, 27 Mayıs'a gelinen sürece 1924 Anayasasının sebep olduğunu düşünmektedir. Bu doğrultuda yeni bir anayasa yapılmasının gerekliliğini kabullenmiştir (Karakartal, 2011:170). Ayrıca CHP'nin istediği konuların, yani yasaları denetleyecek kurum olan Anayasa Mahkemesi'nin (AYM), nispi temsil sisteminin, grev ve sendikalaşma hakkının yapılacak olan yeni anayasada bulunması, anayasa referandumunda evet seçeneğini desteklemelerinin başlıca sebeplerindendir (Ahmad, 2014:128). İnönü'nün şu açıklamasından anayasanın arzuladıkları şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

"CHP bu anayasada yıllardan beri programı ve ilk hedefler beyannamesiyle milletimize vaat ettiği bütün prensip ve müesseselerin yer aldığını görmekte bahtiyardır. Parti meclisi bu anayasanın halkoyu tarafından kabul edileceğinden emindir ve bu uğurda CHP teşkilatının var gücüyle çalışmasını karar altına almıştır." (Milliyet, 13.06.1961:5)

CHP, propaganda olarak genellikle 1960 öncesi dönemi hatırlatma yoluna gitmiş ve anayasayı savunmuştur (Karakartal, 2011:170-171). Bu doğrultuda mitingler ve radyo konuşmaları yapılmıştır.

CKMP, Osman Bölükbaşı öncülüğünde kuvvetlenmiş bir partidir. Partinin en kuvvetli olduğu il Kırşehir'dir. Öyle ki Menderes, bu partiye oy vermesine kızarak Kırşehir'i il statüsünden ilçe statüsüne düşürmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere CKMP, DP'nin tutumundan fazlasıyla zarar görmüştür. Dolayısıyla CKMP, 27 Mayıs darbe sürecini ve bu darbe sonucunda ortaya çıkan anayasayı desteklemiştir (Karakartal, 2011:171). Osman Bölükbaşı ve CKMP, anayasa referandumunda evet seçeneğini desteklemek için DP iktidarından bu yana yapılan özgürlük mücadelesinin zaferi söylemini kullanmış ve darbenin meşruluğunu dile getirmiştir (Milliyet, 03.07.1961:5).

AP'nin anayasa ve referandum hakkındaki tutumu diğer partilerden farklı olmuştur. Başında MBK tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na getirildikten kısa süre sonra emekli edilen Ragıp Gümüşpala'nın olduğu AP, uzun bir süre yeni anayasa ve referandum hakkında sessiz kalmayı tercih etmiştir (Karakartal, 2011:171). AP, DP seçmeninin oylarını toplama amacı ile kurulmuş bir partidir. Bu doğrultuda anayasa ve referandum hakkındaki tutumlarını anlamak daha kolay olacaktır. Bu süreç içerisinde bir kısım AP'liler anayasa karşıtı propaganda yapmakla birlikte yeni bir darbe için çabaladıkları gerekçesi ile gözaltına alınmıştır. Sonucunda AP bir genelge yayınlayarak üye alımında dikkatli davranılması hususunda gerekliliği yerel teşkilatlarına bildirmiştir (Karakartal, 2011:172). AP, sessizliğin ardından halkoylaması ile alakalı olarak evet seçeneğini destekleyeceğini açıklamıştır. Ancak nihayetinde son kararı halkın vereceğini de belirtmişlerdir (Milliyet, 27.06.1961:1).

YTP ise DP oylarını elde etmek amacıyla olan diğer bir partidir. Bu doğrultuda CHP ile karşılıklı diyaloglar yaşamışlardır. Parti başkanı Ekrem Alican, referandum ve CHP ile olan ilişkilerde oldukça eleştireldir. Alican, vatandaşları referanduma evet için sandık başına çağırması ve CHP'nin beğenmediği fikirlerine devam edeceğini belirtmiştir. Ayrıca bazı partilerin yanlış tutum sergilemelerinin milleti ikiye hatta üçe böleceğini belirtmiştir (Milliyet, 26.06.1961:1). Alican'ın bu yöndeki beyanları, yani ayrılıkçı olmama tutumu aynı zamanda evet deme sebebi olarak anlaşılmaktadır. CHP'nin beğenmediği fikirlerine devam edeceğine dair diyalog durumu ise darbe öncesi DP'nin ve bir nevi CHP'nin tek parti dönemini istemeyen seçmenin oylarını toplama arzusudur.

Bu propagandalar ve tutumlar ışığında referandum 9 Temmuz 1961'de gerçekleşmiştir. Sonuçlar Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1: 1961 Anayasa Referandumuna Sayısal Verileri

Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçersiz Oy Sayısı	Geçersiz Oy Oranı
56.049	12.747.901	10.321.111	%81.0	39.075	%0.4
Geçerli Oy Sayısı	Geçerli Oy Oranı	Evet Oyu Sayısı	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Sayısı	Hayır Oyu Oranı
10.282.036	%99.6	6.348.092	%61.7	3.933.944	%38.3

Kaynak: TÜİK

1961 Anayasa Referandumunu, başvuru bakımından mecburi, konusu bakımından asli kurucu, bağlayıcılığı bakımından tasdiki bir referandumdur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:165). Yine 1961 Anayasa referandumunu, darbeyi gerçekleştirenlerin meşruiyet arayışı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Anayasal temeli yoktur, geçici düzenlemelerle yapılmıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:91). Anayasa kabulüne karşı propaganda yürütmeye nispi derecede izin verilmiş, hayır propagandası yapanlar cezalandırılmıştır. Sonuç olarak evet çıkmış olsa dahi belirtilen sebeplerden dolayı 1961 referandumuna plebisit denilebilmektedir (Gözler, 1988:109).

2.2. 1982 Anayasa Referandumuna

1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında oluşturulmuş ve halk oylamasına sunulmuştur (Yeşilorman, 2011:207). 1980 darbesinden sonra Kenan Evren ve kuvvet komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) oluşturulmuştur. Bu Konsey, yeni anayasa hazırlanıp yeni hükümet kurulana kadar yasama ve yürütme erklerini kendisinde toplamıştır (Dursun, 2008:423). Yasama ve yürütme erklerini bir arada kendisine alması 27 Ekim 1980 tarihinde çıkartılan geçici anayasa ile olmuştur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:120). Darbe sonrası 16.10.1981 tarih ve 2533 sayılı "Partilerin Feshine" ilişkin kanun ile de bütün siyasi partiler kapatılmış ve siyasi yasaklamalar başlamıştır (www.cumhuriyet.com.tr, 2008). Sendika ve konfederasyon faaliyetleri askıya alınmış, grevler yasaklanmıştır (Ahmad, 2016:215-216). Bütün bu yasakların ardından yeni anayasa yapmak için ise 12 Aralık 1980 tarih 2536 sayılı "Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun" ve 29 Haziran 1981 tarih 2485 sayılı "Kurucu Meclis Hakkında Kanun" gereğince Kurucu Meclis oluşturulmuştur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:121). Bu meclis, içerisinde iki organ barındırmaktadır. Birinci organ, darbe sonrası oluşturulan MGK'dir. İkinci organı ise atanmışlardan oluşan Danışma Meclisi'dir (Özsoy, 2013:402). Danışma Meclisi, yapılan Anayasayı 23 Eylül 1982'de 120 kabul, 7 ret, 12 çekimser oy ve 17 katılmayanla kabul etmiştir (Milliyet, 24.09.1982:1). Anayasa metni daha sonra MGK'ye gönderilmiştir. MGK, metinde birtakım değişiklikler yaptıktan sonra 19 Ekim 1982'de anayasa tasarısını kamuoyuna açıklamıştır. Referandumun gerçekleştirilmesi amacıyla, 24 Eylül 1982 tarih ve 2707 sayılı "Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanunun 5'inci maddesi, anayasanın tanıtımı konusunda kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar kanun metninde şu şekilde yer almaktadır:

"26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Kanunun propaganda serbestliğine ilişkin hükümleri uygulanmaz. Anayasa metninin Resmî Gazetede yayımlanmasını takip eden günden 24 Ekim 1982 günü saat 18.00'e kadar, Milli Güvenlik Konseyi'nin 5 Ağustos 1982 gün ve 70 sayılı kararı hükümleri çerçevesi içinde Anayasanın açıklanması ve tanıtılması serbesttir. 25 Ekim 1982 tarihinde itibaren Anayasanın çeşitli

vasıta ve yollarla halka tanıtılması ve açıklanmasına ilişkin esaslar Milli Güvenlik Konseyince belirlenir” (Durdular & Solak & Şencan, 2010:124).

Kısıtlamalardan da anlaşılacağı üzere anayasanın tanıtılması konusunda bir sorun yokken propaganda yapılması yasaklanmıştır. Bu durum anayasa aleyhinde herhangi bir çalışma yapmanın yasaklandığını göstermektedir.

Propaganda yasağı ve siyasi partilerin kapatılmış olmasıyla sadece MGK'nin çağruları ve devlet başkanı Kenan Evren'in konuşmaları aracılığıyla halk oy vermeye davet edilmiş; evet çağruları yapılmıştır. Kenan Evren, evet propagandası yaparken genellikle 12 Eylül öncesi döneme vurgu yaparak “*O günlere dönmek istemeyenler evet der*” anlamı taşıyan konuşmalar yapmıştır (Milliyet, 05.11.1982:3). Süreç bu şekilde devam ederken demeçlerle anayasayı eleştirenler de ortaya çıkmıştır. Bu eleştiriler hayır kampanyasına varan eleştiriler olmaktan uzaktır. Yalnızca Celal Bayar'ın, Kenan Evren'e tereddütlerini bildiren bir mektup göndermesi dikkat çekicidir. Mektubun içeriği, 1982 Anayasası'na özgü olan referandumla birlikte Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesini öngören geçici madde ile ilgilidir. Celal Bayar, bunu demokrasi ve milli irade ile bağdaşmaz olarak görmektedir (Milliyet, 04.10.1982:8).

1982 referandumu cumhurbaşkanı seçimi şartı ile 7 Kasım 1982 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Referandum sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: 1982 Anayasa Referandumuna Dair Sayısal Veriler

Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçersiz Oy Sayısı	Geçersiz Oy Oranı
82.489	20.690.914	18.885.488	%91.3	43.498	%0.2
Geçerli Oy Sayısı	Geçerli Oy Oranı	Evet Oyu Sayısı	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Sayısı	Hayır Oyu Oranı
18.841.990	% 99.8	17.215.559	%91.4	1.626.431	%8.6

Kaynak: TÜİK

1982 Anayasasının ve referandumunun kendine has bazı özellikleri vardır. 1982 Anayasası'ndan öncesindeki anayasalarda referandum olgusuna yer verilmemiştir. 1982 Anayasası ile birlikte referandum anayasal bir temele oturtulmuştur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:91). Anayasanın kabulünün bir diğer anlamı da Cumhurbaşkanı'nın Kenan Evren olması durumudur (Milliyet, 20.10.1982:1). Bu haliyle diğer referandumlardan ayrılmaktadır.

1982 Anayasa Referandumu başvuru bakımından mecburi, konusu bakımından asli kurucu, bağlayıcılığı bakımından tasdiki bir referandumdur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:165). Cumhurbaşkanının referandum sonucu ile belirlenmesi, hayır oylarının fazla olması durumunda neler yapılacağı belli olmaması, evet oyu için bizzat devlet propagandası yapılırken hayır propagandasının yasaklanması gibi sebeplerden dolayı 1982 Anayasa referandumu plebisittir (Gözler, 1988:108). Hayır propagandası yapmanın ortaya çıkardığı sonuçlar gazetelere de haber olarak yansımıştır. Milliyet'in haberine göre “Hayır” propagandası başlatan 50 kişi yakalanmış ve gözaltına alınmıştır (Milliyet, 28.10.1982:1). Bu haliyle de yapılan oylama plebisittir.

2.3. 1987 Anayasa Değişikliği Referandumu

Anayasa metninde değişiklik için yapılan 1987 referandumu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üçüncü referandumudur. 1982 Anayasası'nda bulunan geçici 4'üncü madde ile getirilmiş olan 5 ve 10 yıllık siyasi yasakların kaldırılıp kaldırılmaması konusunda yapılmıştır (Yeşilorman, 2011:206). Referandum öncesi durumun incelenmesi, anayasanın geçici 4'üncü maddesinin halk oylamasına sunulma sebebini daha net anlamamızı sağlayacaktır. Anavatan Partisi (ANAP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Demokratik Sol Parti (DSP) mevcut anayasayı beğenmemektedir ve anayasada değişikliklerin şart olduğunu söylemektedir (Milliyet, 24.04.1987:9). Bu doğrultuda 1982 Anayasası'nın seçmen yaşı ile alakalı 67'nci maddesi, milletvekili sayısı ile ilgili 75'inci maddesi, anayasa değiştirme usulü ile seçimlere ve halkoylamasına katılımı ile ilgili olan 175'inci maddesinin değiştirilmesi ve siyasi yasaklılar ve yasaklarla alakalı geçici 4'üncü maddenin kaldırılması konusunda çalışılmıştır. Dikkat edilmesi gereken nokta ise siyasi yasakların kaldırılması ile alakalı değişikliğin referanduma sunulacak olmasıdır, 67'nci ve 175'inci maddenin Cumhurbaşkanı Evren'in onayıyla, 75'inci maddenin ise ilk seçimde yürürlüğe girecek olmasıdır (Milliyet, 18.05.1987:1). Özal'ın kendisine rakip olacak kişilerin siyasi yasaklarının kaldırılması konusunu iki açıdan benimsediği görülmektedir. Birincisi, geçici 4'üncü madde dışındaki maddelerin, özellikle de 175'inci maddenin mecliste kabulü konusunu diğer partilerle pazarlık konusu yapabilesidir. Öyle ki Özal, muhalefetin 175'inci maddedeki değişikliği kabullenmesi halinde geçici 4'üncü maddeyi kaldırabileceklerini söylemiştir (Milliyet, 22.04.1987:8). İkincisi ise siyasi yasakların kaldırılmasını Avrupa Topluluğu'na giriş için önemli bir adım olarak görmesidir (Milliyet, 02.05.1987:8). Bu noktada 4'üncü maddenin kaldırılması konusunun referandumla belirlenmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Muhalefet partileri yasakların kaldırılmasını referanduma kalmadan, değişikliğin kabulüyle olması gerekliliğini dile getirmişlerdir. Özal ise bu konudaki referandumla sonuca varılması gerekliliği görüşünü meclisteki şu sözleri ile açıklamıştır: *"Bu yol yasaklılar için daha şereflidir, milletten pasaport almaları daha doğru olur"* (Milliyet, 14.05.1987:1). Ayrıca referandum sonucunda siyasi yasakların kaldırılmaması yönünde bir kararın çıkması durumunda, Avrupa Topluluğu'na karşı demokratik bir karar olmasının kullanılabileceği de tahmin edilebilecek bir fikirdir. Diğer bir yönüyle bakıldığında, Özal'a sağdan en büyük tehdidi oluşturan Demirel, referandumda hayır çıkması durumunda kimsenin tepkisi ve nefreti çekilmeden saf dışı bırakılacaktır (Ahmad, 2016:230-231). 67'nci, 75'inci ve 175'inci maddelerin, geçici 4'üncü maddeden önce değiştirilecek olması ve referandumda yasakların kaldırılmaması sonucu çıkması Özal açısından kazanç sayılacak bir durum olarak görülmektedir. Bu haliyle bakıldığında geçici 4'üncü maddenin neden referandum sonucu ile karara bağlandığı daha net anlaşılmış olacaktır. Geçici 4'üncü maddenin kaldırılması konusunun gündeme gelme sürecine bakıldığında, 28 Eylül 1986 tarihinde yapılan ara seçimlerden sonra SHP, Anayasa'nın geçici 4'üncü maddesinin kaldırılması için bir anayasa değişikliğini gündeme getirmiştir. Özal siyasi yasakların kaldırılması konusunda ilk başta olumsuz davranmıştır. Bununla birlikte, yasakların kaldırılması yönündeki kamuoyu baskısına fazla dayanmamıştır. Daha sonra Özal, DYP ve Kenan Evren ile anayasa değişikliği paketi ve referandum konusunda anlaşmıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:128-129). Özal, bu anlaşmadan sonra yukarıda bahsedildiği hali ile geçici 4'üncü maddenin kaldırılmasını kullanmıştır. Meclise gelen anayasa değişikliğini ön gören kanun teklifi 3361 sayılı kanun olarak görüşülmüştür. Bu kanunda özel bir ibare yer almaktadır. Bu ibare, siyasi yasakların kaldırılmasına dair değişikliğin zorunlu olarak referanduma gitmesini öngörmektedir. 3361 sayılı kanunda yazan ibare şudur: *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın geçici 4'üncü maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bu hükmün onaylanarak yürürlüğe girebilmesi için halkoyuna sunulması zorunlu olup, halkoylaması, Anayasanın 175'inci maddesinin bu Kanunla değişik hükümlerine göre yapılır"* (Durdular & Solak & Şencan, 2010:129). Durum bu iken meclis 17.05.1987 tarihinde 315 evet 56 hayır oyuyla değişiklikleri kabul etmiştir (Milliyet, 18.05.1987:1). Referandumun

ise 6 Eylül 1987 tarihinde yapılacağı açıklanmıştır (Milliyet, 19.05.1987:8). 90 milletvekili, geçici 4'üncü maddenin kaldırılmasının zorunlu referandum şartına bağlanmasının Anayasanın 104'üncü, 175'inci ve geçici 9'uncu maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle AYM'de iptal davası açmış ancak AYM, 18 Haziran 1987 tarihinde iptal istemini yetkisizlik gerekçesi ile reddetmiştir (Durdular & Solak & Şencan, 2010:130).

Referandum konusunda Anavatan Partisi (ANAP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Doğru Yol Partisi (DYP), Demokratik Sol Parti (DSP) ve Refah Partisi (RP)'nin görüşlerine ve propagandalarına kısaca değinilecektir.

ANAP, hayır tercihini savunmuş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Çalışmalar genellikle mitingler, açılışlar ve reklamlar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Özal propaganda kullanımını açısından çok boyutlu davranmayı tercih etmiştir. Öyle ki genel propaganda söylemi olarak, siyasi yasaklıları 12 Eylül'ün sorumlusu olarak göstermiş ve onlar gelirse aynı dönemlere dönüşün gerçekleşeceğini söylemiştir. Bunun yanında karşı görüşü savunan rakip siyasi partilerin siyasi yasaklılarını “öteki” gibi göstererek onlar aleyhinde söylemler kullanmayı tercih etmiştir. Rakip partilerin miting alanlarında ANAP uçakları hayır bildirisi dağıtmıştır (Milliyet, 05.09.1987:9), ayrıca dini birtakım söylemler kullanılmış, evet cephesi haçlı birliği olarak nitelendirilmiştir (Milliyet, 03.09.1987:7). ANAP propaganda aracı olarak devletin imkânlarını da kullanmıştır, bunun en önemli örneği 103 beldenin yeni ilçe yapılması (Milliyet, 21.06.1987:14) ve 300.000 çiftçiye vergi kolaylığının sağlanmasıdır (Milliyet, 27.08.1987:8).

SHP, evet tercihini savunmuş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. SHP'nin çalışmaları genellikle mitingler ve röportajlar üzerine olmuştur. Erdal İnönü, referandum konusunda SHP'nin hiçbir çıkarı olmadığını belirtmiş ve evet tercihinin savunulmasını demokrasinin gereği olarak göstermiştir (Milliyet, 05.09.1987:9). Genel propaganda olarak da demokrasi için herkesin siyasal katılım konusunda özgür olması gerektiği söylemini kullanmıştır. İnönü, aynı zamanda Özal'ın devleti çete gibi yönettiğine dair söylemleri ve suçlamaları da kullanmıştır (Milliyet, 22.08.1987:13).

DYP, evet tercihini savunmuş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Demirel çalışmalarını mitinglerle, röportajlarla, reklamlarla gerçekleştirmiştir. Propaganda söylemi olarak belirlediği genel yaklaşım, Özal ve iktidarının artık battığı, yönetemediği, evet sonucu ile bunun değişeceği ve 12 Eylül dönemi gelecek olsaydı Evren madde değişikliğini onaylamazdı şeklinde Özal'a cevap vermek olmuştur (Milliyet, 31.08.1987:14).

DSP, evet tercihini savunmuş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Ecevit, mitingler düzenleyerek ve röportajlarla evet konusunda propaganda yapmış ve muhalefet partilerini evet konusunda birlik olmaya çağırmıştır. Genel propagandası, demokrasiyi her zaman askerin değil, sivil yönetimlerinde zedeleyebileceği, önerdiği siyasal birliğin 12 Eylül kutuplaşmasının yerini siyasal uzlaşmanın almasını sağlayacağı şeklinde olmuştur. Ayrıca Özal'ı nepotizm¹ ile suçlamıştır (Milliyet, 31.07.1987:9).

RP, evet tercihini savunmuştur. Erbakan, bu konudaki çalışmalarında hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, milli görüşe iktidarı aralamak, Özal'ın diktatörlüğüne izin vermemek gibi söylemler kullanmış, ayrıca Özal'ı 12 Eylül kalıntısı olarak nitelemiştir (Milliyet, 05.09.1987:8).

¹ Nepotizm: Akraba kayırmacılık.

Partilerin tutumları ve çalışmaları ışığında referandum 6 Eylül 1987 tarihinde yapılmış ve sonuç aşağıda yer alan Tablo 3'te gösterildiği şekilde çıkmıştır.

Tablo 3: 1987 Anayasa Değişikliği Referandumuna Dair Sayısal Veriler

Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçersiz Oy Sayısı	Geçersiz Oy Oranı
98.489	26.095.630	24.436.821	%93.6	1.088.965	%4.5
Geçerli Oy Sayısı	Geçerli Oy Oranı	Evet Oyu Sayısı	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Sayısı	Hayır Oyu Oranı
23.347.856	%95.5	11.711.461	% 50.2	11.636.395	%49.8

Kaynak: TÜİK

1987 Anayasa Değişikliği Referandumunu, başvuru bakımından mecburi, konusu bakımından tali kurucu, bağlayıcılığı bakımından tasdiki bir referandumdur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:165). Muhalefet partileri bazı yönlerden baskılara uğradıklarını söyleseler ve birtakım baskılar ortaya çıkmış olsa da plebisit diyebilmemiz için etkili bir şekilde bu baskının uygulanabilmesi ve muhalefete konuşma hakkının tanınmaması yollarına başvurulması gerekmektedir. 1987 referandumunda muhalefet partilerinin tercihlerini savunabildikleri görülmektedir. Ayrıca 1987 referandumuna plebisit denilebilmesi için oylama sonucunun hükümetin isteği doğrultusunda sonuçlanmış olması gerekmektedir. Bu hali ile 1987 referandumu muhalefetin tercihi yönünde sonuçlanmıştır. Dolayısıyla 1987 referandumuna plebisit demek mümkün değildir.

2.4. 1988 Anayasa Değişikliği Referandumu

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin dördüncü referandumu, 1988 yılında yapılan anayasa değişikliğine dair referandumdur. Bu referandumun konusu Mart 1989'da yapılacak olan genel seçimlerin 13 Kasım 1988 tarihinde yapılmasını öngören anayasa değişikliğidir (Durdular & Solak & Şencan, 2010:133).

Seçim yasasının 29 Kasım 1987 tarihinde değiştirilmesiyle birlikte bir önceki seçime göre oy oranı düşen ANAP'ın meclisteki sandalye sayısı artmıştır. Demirel, ortaya çıkan durumu seçim yasası hükümeti olarak nitelmiştir. Mart 1988'de gerçekleştirilen yerel seçimlerinin sonucuna göre Özal genel seçimleri kaybedeceğini düşünmüş ve Ağustos 1988'de erken seçim yapılmasını önermiştir (Ahmad, 2014:165). Erken seçim önerisi 3476 sayılı Kanunla meclise gelmiştir. Meclis bu sırada tatilde olduğu için Anayasa değişikliğini görüşmek üzere toplantıya çağırılmıştır. Meclis, 2 Ağustos 1988 tarihinde toplanmıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:134). Kanun 3 Ağustos 1988 tarihinde yapılan oylamada 283 kabul, 93 ret oyuyla kabul edilmiştir (Milliyet, 04.08.1988:6). Ancak değişiklik için verilen kabul oyu, üye tamsayısının 3/5'i ve 2/3'ü arasında kaldığı için, Anayasanın 175'inci maddesinin 4'üncü fıkrası gereği Cumhurbaşkanı ya kanunu meclise geri gönderecek ya da referandumuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayınlıyacaktı. Evren bu seçeneklerden ikincisini seçmiş ve 3467 sayılı Kanunu, 13 Ağustos 1988'de halkoyuna sunulmak üzere Resmî Gazetede yayınlamıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:134).

Referandum konusunda ANAP, SHP ve DYP'nin görüşlerine ve propagandalarına kısaca değinilecektir. ANAP'ın genel propagandası muhalefete cevap niteliğinde olduğu için öncelikle muhalefet partilerinin propagandaları incelenecektir.

SHP, hayır tercihini savunmuştur. Erdal İnönü ve Deniz Baykal iki koldan çalışmalar yürütmüştür. Röportajların yanında mitingler aracılığı ile propaganda yapılmıştır. Genel olarak kullandıkları söylemler ekonomideki zamlar, enflasyon ve pahalılık ile Özal ve iktidarını eleştirmek üzerine kurulmuştur. Bunun yanında Erdal İnönü, sendikalar ve işçi hakları üzerinden iktidarı eleştirmiştir. Bu propagandaları; evet verilirse pahalılığın artacağı, hayır verilmesini ise bütün bu ekonomik bunalımdan ve Özal iktidarından kurtulmanın yolu olarak vatandaşa aktarmışlardır (Milliyet, 28.08.1988:9). Özal'ın referandum sonucuna göre politikayı bırakacağını açıklaması üzerine, SHP propagandalarını bu yöne çevirmiş ve Özal'ın son kozunu oynadığı, halktan oy dilendiği, kendini acındırdığı gibi söylemlere dönmüşlerdir (Milliyet, 05.09.1988:8). Yapılan propagandaların özünde ise referandumu Özal'a güvenoyuna çevirmek yatmaktadır.

DYP, hayır tercihini savunmuştur. Demirel daha çok mitingler düzenleyerek çalışmıştır. SHP gibi Demirel'de zamlar, enflasyon ve pahalılık ile propagandalar yürütmüştür (Milliyet, 02.09.1988:6). Referandumu Özal'a güven oylaması şeklinde lanse etmiş, halk ile iktidarın hesaplaşması olarak göstermiştir. Hayır sonucunun çıkması durumunda ise iktidarın gideceği yönünde söylemlerle ön plana çıkmıştır (Milliyet, 20.09.1988:12). Özal'ın referandum sonucuna göre politikayı bırakma kararını ise, ben gidersem her şey 1980 öncesine döner mantığı ile hareket ettiği, bu duruma kanılmaması gerektiği şeklinde yorumlamış ve Özal'ı 12 Eylül'ün arkasına sığınmakla suçlamıştır (Milliyet, 22.09.1988:7).

ANAP, evet tercihini savunmuştur. Bu doğrultuda mitingler düzenleyerek, gazetelerde ilanlar vererek ve röportajlar yoluyla çalışılmıştır. Özal'ın propaganda söylemleri genellikle, Türkiye'de bugüne kadar anayasayı hep asker değiştirdi, artık halk değiştirsün istiyoruz şeklindedir (Milliyet, 27.08.1988:6). Zam, pahalılık ve enflasyon diyaloglarına *"bugünkü istikrarsız durum 1980 öncesi dönemin yanlışlarının eseridir"* (Milliyet, 14.09.1988:6), *enflasyonu yalnızca ben indirebilirim* söylemiyle karşılık vermiştir. Bazı köylere evet çıkması durumunda ilçe olma, bazı ilçelere il olma sözü vermiştir (Milliyet, 03.09.1988:6). Yine, Özal'ın Kars Havaalanı'nın açılışında *"evet verin ki hizmet getirelim"* söylemi, halka hizmet götürülmesi propagandasının referandum aracı olarak kullanıldığını göstermektedir (Milliyet, 05.09.1988:8). Aynı şekilde doğu illerinde yapılan mitinglerinde GAP projesi ön plana çıkartılmıştır. Muhalefetin referandumu güvenoyu gibi göstermesine ise dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem *"yanlış ve demagojiden başka bir şey olmadığı"* söylemi ile karşılık vermiş, *"hayırda çıksa 1992'ye kadar iktidarız"* diyerek bunun bir güvenoyu olmadığını izaha çalışmıştır (Milliyet, 04.09.1988:9). Son olarak Özal, propagandasında değişikliğe giderek *"hayır çıkarsa siyaset ve politikayı bırakırım, ben gidersem her şey 1980 öncesine döner, 1980 öncesine dönülmemesi için kendimi ortaya koydum"* şeklinde söylemlerle propaganda izlemiştir (Milliyet, 22.09.1988:6).

İktidarın ve muhalefetin yaptığı propagandalar ışığında referandum 25 Eylül 1988'de yapılmış ve sonuçlar aşağıda bulunan tablodaki gibi olmuştur.

Tablo 4: 1988 Anayasa Değişikliği Referandumuna Dair Sayısal Veriler

Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçersiz Oy Sayısı	Geçersiz Oy Oranı
100.854	26.739.227	23.750.873	%88.8	793.995	%3.3
Geçerli Oy Sayısı	Geçerli Oy Oranı	Evet Oyu Sayısı	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Sayısı	Hayır Oyu Oranı
22.956.878	% 96.7	8.034.933	% 35.0	14.921.945	%65.0

Kaynak: TÜİK

1988 Anayasa Değişikliği Referandumunu, başvuru bakımından mecburi, konusu bakımından tali kurucu, bağlayıcılığı bakımından tasdiki bir referandumdur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:165). 1988 halkoylamasında muhalefet görüşlerini ve propagandalarını savunabilmiştir. Ayrıca referandum hükümetin savunduğu tercihle sonuçlanmamıştır. Bu iki tespit doğrultusunda bakıldığında 1988 halkoylaması plebisit demek mümkün değildir.

2.5. 2007 Anayasa Değişikliği Referandumu

Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki beşinci referandum, 2007 yılında yapılan anayasa değiştirilmesine dair referandumdur. Cumhurbaşkanı'nın halkın seçmesine dair bazı anayasa maddelerinin değiştirilmesi referandumun konusunu oluşturmaktadır.

16 Mayıs 2007 tarihinde 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresi dolmuştur. Yerine geçecek olan 11. Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 27 Nisan 2007 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimi ilk tur oylamasını yapmak üzere toplanmıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:140). İlk tur oylamaya 361 milletvekili katılmıştır. Meclis Başkanı Bülent Arınç salona giren 7 CHP milletvekilini de sayarak 368 vekilin katıldığı tutanaklara geçmiştir. 357 kabul oyu 3 iptal edilen oy 1 tane boş oy çıkmıştır (Milliyet, 28.04.2007:1). Cumhurbaşkanı seçiminde ilk tur oylamanın sona ermesinden sonra CHP, cumhurbaşkanı seçimi için toplantı yeter sayısının 367 olduğu ve sayının sağlanamadığı gerekçesiyle 27 Nisan 2007 tarihinde AYM'ye iptal başvurusu yapmıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:142). 1 Mayıs 2007 tarihinde AYM, yürürlüğün durdurulması kararını açıklamıştır (Milliyet, 02.05.2007:20). Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, iptal kararının ardından cumhurbaşkanı'nın halkın seçmesine ve erken seçime yönelik çalışma yapacaklarını açıklamıştır (Milliyet, 02.05.2007:21). İktidar partisi yani Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Meclis Grubu, 2 Mayıs 2007 tarihinde genel seçimin yenilenmesine ve seçimin 24 Haziran 2007 tarihinde yapılmasına dair taleplerini içeren önergeyi Meclis Başkanlığı'na sunmuştur. Meclis, 3 Mayıs 2007 tarihinde yapılan oturumda erken seçim tarihini 22 Temmuz 2007 olarak belirlemiştir (Durdular & Solak & Şencan, 2010:144). Erken seçim kararı alınmış olmakla birlikte AYM henüz son kararını açıklamamış olduğundan, cumhurbaşkanlığı seçimi mecliste 367 milletvekili alt sınırı dikkate alınarak devam etmiş fakat yeterli sayı sağlanamamıştır. Bu doğrultuda AKP, ANAP'ın desteğini alarak anayasa değişikliklerini içeren paketi 10 Mayıs 2007'de 376 oyla meclisten geçirmiştir. Değişiklikler 4 başlık altında toplanmıştır. Birincisi, milletvekili seçimlerinin 4 yılda bir yapılması; ikincisi, TBMM'de her türlü işlem için toplantı yeter sayısının üye tamsayısının üçte biri (o dönem için 184 üye) olması; üçüncüsü, cumhurbaşkanının halk tarafından 5 yıllığına seçilmesi ve bir kişinin en fazla iki defa cumhurbaşkanı olması, ayrıca bir kişinin cumhurbaşkanı adayı olabilmesi için 20 milletvekilinin yazılı teklifinin yeterli olması; dördüncüsü ise gerekli olursa iki turlu seçim yapılmasıdır (Milliyet, 11.05.2007:22). Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bu anayasa değişiklik paketini 25 Mayıs 2007 tarihinde veto ederek meclise geri göndermiştir (Milliyet, 26.05.2007:23). Geri gönderilen anayasa değişiklik paketi, 31 Mayıs 2007 tarihinde değiştirilmeden kabul edilmiştir (Milliyet, 01.06.2007:23). Kabul edilen anayasa değişiklik paketi 16 Haziran 2007 tarihinde Resmî Gazete'de, Sezer'in ihtiyari referanduma gitme yetkisini kullanmasıyla referanduma sunulmak üzere yayınlanmıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:145). Kısacası, iktidar partisi tek başına mecliste yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu haliyle hükümet cumhurbaşkanlığı seçiminin yol açtığı tıkanıklığı çözmek için anayasa değişikliği yapılması için çalışmış, değişiklik dönemin Cumhurbaşkanı tarafından referanduma sunulmuştur (Acar & Çelebi, 2012:5). 22 Temmuz 2007 tarihi geldiğinde ise erken seçim gerçekleştirilmiştir. Bu seçimden sonra yeni oluşturulan mecliste Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin

de oylamaya katılacağını söylemesi ile 367 sorunu aşılmış ve AKP'nin adayı Abdullah Gül, 28 Ağustos 2007 tarihinde referanduma gerek kalmadan cumhurbaşkanı seçilmiştir (Ahmad, 2014:204).

Referandum ile aşılması beklenen en büyük sıkıntı cumhurbaşkanı seçimidir. Bu sorun aşıldığı için referandum, siyasetler açısından ikinci plana atılmıştır. AKP referanduma sunulacak metnin asıl sahibi olması dolayısıyla "Evet" propagandası yapmıştır. Bununla birlikte cumhurbaşkanı seçimi yapıldığı için bu propaganda çok da güçlü bir evet propagandası olmamıştır. CHP ve MHP ise propagandalarını seçmenlerin referanduma katılmaktan kaçınması yönünde yapmıştır. Bunun gerekçesi olarak ise referandumun millete iyi anlatılmadığını göstermişlerdir (Durdular & Solak & Şencan, 2010:148).

Yaşanan bu sürecin ardından 21 Ekim 2007 tarihinde referandum gerçekleştirilmiş ve sonuç Tablo 5'teki gibi olmuştur.

Tablo 5: 2007 Anayasa Değişikliği Referandumuna Dair Sayısal Veriler

Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçersiz Oy Sayısı	Geçersiz Oy Oranı
138.743	42.690.252	28.819.319	%67.5	651.658	%2.3
Geçerli Oy Sayısı	Geçerli Oy Oranı	Evet Oyu Sayısı	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Sayısı	Hayır Oyu Oranı
28.167.661	% 97.7	19.422.714	% 68.9	8.744.947	% 31.1

Kaynak: TÜİK

2007 Anayasa Değişikliği Referandumu, başvuru bakımından ihtiyari, konusu bakımından tali kurucu, bağlayıcılığı bakımından tasdiki bir referandumdur. Evet ve hayır görüşünü savunanların özgürce propaganda yapma imkanını elde etmeleri bu referanduma plebisit denemeyeceğinin en büyük göstergesidir.

2.6. 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılan altıncı referandum, 2010 yılında Anayasa içerisinde değişiklik yapılmasına dair gerçekleştirilen referandumudur. 1982 Anayasası'nın 26 maddesinde değişiklik yapılması için gerçekleştirilmiştir (Göker & Doğan, 2011:49). Bu maddelerin büyük çoğunluğu temel hak ve hürriyetlerle alakalıdır. Sadece iki madde o dönemki ismi ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ile AYM'nin yapısını ilgilendirmektedir. Bu iki madde diğer maddelere oranla daha fazla öneme sahiptir (www.anayasa.gen.tr).

1982 Anayasası'nın askeri bir anayasa olması, bütün çevreleri yeni ve sivil bir anayasa yapılması gerektiği konusunda uzlaştırmıştır. Bu doğrultuda 1982 Anayasası birçok değişikliğe uğramıştır (Devran & Seçkin, 2011:159). Yeni bir anayasa ihtiyacına yönelik olarak AKP, 13 Nisan 2010 tarihinde 1982 Anayasası'nda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi vermiştir (Durdular & Solak & Şencan, 2010:151). CHP ve MHP bu kanun teklifinin oluşturulması sürecine 2011 seçimlerinden sonra oluşacak yeni meclisin bakması gerektiğini öne sürerek katılmamıştır (Devran & Seçkin, 2011:160). Teklif, CHP'nin katılmadığı genel kurul aşamasından sonra 7 Mayıs 2010 tarihinde kabul edilmiş ve 5982 Sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" olarak Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmiştir. Cumhurbaşkanı, Kanunu referanduma sunulmak üzere

kabul etmiş ve Kanun, 13 Mayıs 2010 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanmıştır (Durdular & Solak & Şencan, 2010:152). Anayasa değişikliği 335 oyla kabul edildiği, yani 367 çoğunluğunu sağlanmadığı için referanduma gidilme zorunluluğu oluşmuştur (Devran & Seçkin, 2011:166). AKP, anayasa değişikliğinden önce referandum sürecini 120 günden 60 güne indiren bir değişiklik yapmıştır. Ancak Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) kararı ile referandumun tarihi 120 güne göre ayarlanmış ve 12 Eylül 2010 olarak belirlenmiştir (Tahincioğlu, 2010).

Referandum konusunda AKP, metnin yapıcısı olarak evet tercihini savunmuştur. Propaganda olarak ise Recep Tayyip Erdoğan ve AKP, 1982 Anayasası’nı darbe anayasası olarak göstermiş ve değişiklikleri milletin anayasası olarak anlatmıştır (Devran & Seçkin, 2011:166). Erdoğan, bu doğrultuda hayır tercihini savunanları darbe anayasasını savunduğu için darbeci olarak nitelmiştir (www.milliyet.com.tr, 08.09.2010). Ayrıca bunun bir güven oylaması olmadığını, siyasi parti tercihleri gözetilmeden oy kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Son olarak ise söz milletin söylemleri ile egemenliğin devletten alınarak millet iradesine verildiğini ön planda tutmuştur (Devran & Seçkin, 2011:167). Kısacası, söylemlerin ve propagandaların vardığı genel sonuç hayır diyenlerin vesayetçi, askeri anayasayı savunan darbeciler olduğu iken, evet diyenlerin ise demokratik ve özgürlükçü olmasıdır.

CHP ve MHP, referandum propagandasını genel olarak bir güven oylaması havasına dönüştürmeye çalışmıştır. CHP, AKP’nin bütün kurumları ele geçireceğine yönelik propaganda yürütmüştür. MHP ise anayasa değişiklik paketinin ihanet olduğunu, hükümetin başka amaçları olduğunu ima ve iddia eden söylemleri propaganda aracı olarak kullanmıştır (Devran & Seçkin, 2011:166-167).

Bu söylemler ve propagandalar ışığında 12 Eylül 2010 tarihinde referandum yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 6’daki gibidir.

Tablo 6: 2010 Anayasa Değişikliği Referandumuna Dair Sayısal Veriler

Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçersiz Oy Sayısı	Geçersiz Oy Oranı
152.006	52.051.828	38.369.099	%73.7	725.062	%1.9
Geçerli Oy Sayısı	Geçerli Oy Oranı	Evet Oyu Sayısı	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Sayısı	Hayır Oyu Oranı
37.644.037	% 98.1	21.787.244	% 57.9	15.856.793	% 42.1

Kaynak: TÜİK

2010 Anayasa Değişikliği Referandumu başvurusu bakımından mecburi, konusu bakımından tali kurucu, bağlayıcılığı bakımından tasdiki bir referandumdur (Durdular & Solak & Şencan, 2010:165). Tarafların propaganda yapmalarına engel bir durumun ortaya çıkmamış olması 2010 Anayasa Değişikliğinin plebisit değil referandum olarak nitelendirilmesi için yeterlidir.

2.7. 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılan yedinci referandum 2017 yılında yapılan anayasa maddelerinin değiştirilmesine dair referandumdur. 1982 Anayasası’na dair köklü değişikliklerin yapılması amaçlanmıştır. 18 maddenin değiştirilmesi söz konusu olmakla birlikte, maddelerin içeriği gereği anayasanın 69 maddesini değişikliğe uğratmaktadır (www.anayasa.gen.tr). Kısaca özetlemek gerekirse, referandumun konusunu oluşturan maddeler ülkenin yönetim sistemi, HSYK’nın yapısı, seçilme yaşı,

milletvekili sayısı, bütçe kanununun oluşturulması, TBMM'nin görevleri, cumhurbaşkanının görev ve yetkileri ile anayasanın yargı ile ilgili hususlarında değişiklikler getirmektedir.

Anayasa değişikliği sürecini incelemekte fayda vardır. AKP, ülkenin yönetim sisteminin değiştirilmesi konusunda uzun yıllardır görüş bildirmektedir. Fakat uygun şartlar oluşmadığı ve mecliste gerekli çoğunluğu sağlayamadıkları için tek başlarına bu değişikliği gerçekleştirememişlerdir. AKP'nin mecliste destek bulması ve çoğunluğu sağlaması noktasında şartların uygun hale gelmesi 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonraya rastlamaktadır. Darbe girişimi sonrası AKP'ye destek veren parti MHP olmuştur. AKP, hazırladığı anayasa değişiklik metnini MHP'ye sunmuş ve karşılıklı uzlaşma sağlanmıştır (www.milliyet.com.tr, 09.12.2016). Ortaya çıkan anayasa değişikliği teklifi, Anayasa Komisyonu'nda kabul edildikten sonra 6771 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" olarak Meclis Genel Kurulu'nda 9-21 Ocak 2017 tarihleri arasında görüşülüp kabul edilmiştir. Değişiklikler kabul edildikten sonra 12 gün Meclis Başkanlığı'nda bekletilmiş ve 2 Şubat 2017 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmiştir. Cumhurbaşkanı da 9 gün bekletip ilgili Kanunu 11 Şubat 2017 tarihli Resmî Gazete'de yayınlamıştır (www.anayasa.gen.tr). YSK'nın seçim takvimini açıklaması ile referandumun 16 Nisan 2017 tarihinde yapılacağı kesinlik kazanmıştır (www.milliyet.com.tr, 14.02.2017).

Referandum kampanyaları boyunca AKP, MHP ve CHP'nin ayrıca MHP içerisinde çıkan muhaliflerin (Meral Akşener, Ümit Özdağ, Yusuf Halaçoğlu, Koray Aydın ve Sinan Oğan) ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hangi propaganda söylemlerini kullandığına bakılacaktır.

AKP ve MHP anayasa değişiklik metninin yapıcıları olarak savunucuları da olmuştur. Yani "Evet" tercihini savunmuşlardır. AKP teşkilatı ve Başbakan Binali Yıldırım, genel söylem ve propagandasını CHP ve CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu üzerine inşa etmiştir (El, 2017a). Bunun dışında başkanlık sistemi gelirse ülke bölünecek algısını kırmak için üniter yapının korunduğu, rejim endişesi olanlara yönelik Cumhuriyetin korunduğu, yalnızca hükümet sisteminin değiştiği, darbelere ve vesayete son verileceği, zayıf hükümet dönemlerinin, koalisyonların biteceği gibi söylemler ön planda tutulmuştur (El, 2017b). Bunun yanında muhalefetin iddiaları olan tek adam rejimi ve diktatörlük söylemlerine karşı söylemler geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Son olarak FETÖ ve PKK terör örgütlerinin 16 Nisan'dan sonra tamamen yok edilecekleri ve "Hayır" diyenlerin bu örgütler olduğu, bu sebeple evet denilmesi gerektiği söylemleri etkin olarak kullanılmıştır (www.milliyet.com.tr, 06.03.2017). Slogan olarak ise "Yeni Türkiye için evet" kullanılmıştır (www.milliyet.com.tr, 07.02.2017). MHP ve Bahçeli, söylem ve propaganda olarak "Millet için evet, devlet için evet, cumhuriyet için evet" söylemini temel almıştır. Aynı zamanda AKP ile söylem birliğine girmiştir (Yılmaz, 2017).

Referandum sürecinde evet tercihini savunarak bu doğrultuda propaganda yapan diğer bir kişi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dır. Erdoğan, "tek millet için, tek bayrak için, tek vatan için, tek devlet için evet" söylemini kullanmıştır. (www.milliyet.com.tr, 10.02.2017). Terör örgütlerinin kökünün kazanacağı, koalisyon döneminin biteceği, cumhuriyetin devam edeceği, yalnızca hükümet sisteminin değişeceği gibi propagandaları kullanmıştır. Kendisine yöneltilen tek adam olacak ithamına cevaben "bu mesele Recep Tayyip Erdoğan'ın kişisel veya AK Parti'nin, MHP'nin parti meselesi değildir" demiş ve kendisinin bir gün gideceğini ama sistemin kalacağını belirtmiştir (www.milliyet.com.tr, 08.02.2017). Kısacası evet cephesi söylem birliği içerisinde hareket etmiştir.

CHP, hayır tercihini savunmuştur. Bu doğrultuda CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, genel propaganda aracı olarak tek adamlığın, diktatörlüğün geleceği tezini savunmuştur. Bu hususta AKP'nin eski dönem politikalarını işaret ederek "bir kişiyi, başkanı kandırdınız mı Türkiye Cumhuriyeti'ni ele

geçiriyorsunuz” demiştir. Kılıçdaroğlu halka seslenişlerinde genel olarak demokrasiye sahip çıkılma mesajı vermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda referandumu demokrasi ile tek adam oylaması olarak lanse etmiştir (www.milliyet.com.tr, 27.02.2017).

Hayır tercihini savunan diğer bir kanat ise MHP içerisinde çıkan muhalifler olmuştur. Genel söylemleri *“tek adama hayır”*, *“Türk milliyetçileri hayır diyor”* şeklinde olmuştur. Hayır propagandasını, anayasayı ve demokrasiyi savunmak olarak anlatmışlardır. Hayır diyenleri ise parlamenter demokrasiyi savunanlar olarak tanımlamışlardır. Ayrıca, evet sonucu çıkması durumunda parti devleti olunacağı yönünde anlatımlar kullanmışlardır.

Yapılan propagandalar ışığında referandum 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar aşağıda yer alan Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: 2017 Anayasa Değişikliği Referandumuna Dair Sayısal Veriler

Sandık Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Katılım Oranı	Geçersiz Oy Sayısı	Geçersiz Oy Oranı
167.069	58.291.898	49.798.855	%85.43	862.251	%1.7
Geçerli Oy Sayısı	Geçerli Oy Oranı	Evet Oyu Sayısı	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Sayısı	Hayır Oyu Oranı
48.936.604	% 98.3	25.157.463	%51.41	23.779.141	%48.59

Kaynak: www.ysk.gov.tr

2017 Anayasa Değişikliği Referandumunu, başvurusu bakımından mecburi, konusu bakımından tali kurucu, bağlayıcılığı bakımından tasdiki bir referandumdur. Yine 2017 referandumu süreci değerlendirirken plebisit unsurlara rastlanmıştır. Bu konuda hayır tercihini savunan muhalif kanatlara baskılar olmuştur. Özellikle MHP içerisinde çıkan muhaliflere referandum çalışmaları sırasında salon ve meydanlar tesis edilmesi noktasında sıkıntılar yaşanmıştır. Burada yaşanan bir diğer sıkıntı ise propagandalar sırasında amaç saptırmasının olmasıdır. Her iki tercihin savunucuları da bu hususta etkili olmuştur. Bunun en büyük örneği cumhurbaşkanına oy veriliyor algısının oluşturulmasıdır ki bahsedilen bu algıyı iki kesimde kullanmıştır. Diğer bir esas halkoylamasının olağanüstü hâl (OHAL) içerisinde gerçekleşmiş olmasıdır. “Hayır” tercihini savunanların OHAL etkisi ile baskıya maruz kaldıkları gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Bahsedilen bu etkilerin yanı sıra muhalefet kesimin sesinin yükselmesi ile bu süreçten vazgeçilmiştir. “Evet” çadırları kurulduğu gibi “Hayır” çadırları da kurulmuş ve siyasiler rakip çadırları ziyaret ederek hoşgörü ortamının sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Nitekim her iki tarafta tartışma ortamı yakalayabilmiştir. Bu doğrultuda 2017 halkoylamasına referandum demek doğru olacaktır.

3. Sonuç

Referandum, günümüzde doğrudan demokrasiye en yakın uygulamadır. Modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar zamanla halklar içerisinde yükselmiş ve yurttaşlık bilinci oluşmuştur. Yurttaşlık bilincinin gereği olarak halk, gerekli olduğu zamanlarda seçimler dışında da karar alma sürecine katılmıştır. Bu süreç Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 1960 askeri darbesi sonrasında yapılan 1961 Anayasa Referandumunu ile başlamıştır. Referandum tarihimize baktığımızda ise Türkiye’de bugüne kadar yedi defa bu yola başvurulmuştur. Referandumların sağlıklı bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmemesi, neden yapıldığı, hangi sonuçları doğuracağı, “Evet” ya da

“Hayır” tercihini savunanların propagandalarını rahatça ve özgürce yapıp yapamadığı gibi çeşitli faktörlerle değerlendirilme yapılmaktadır. Bu değerlendirme yapılacak oylamanın referandum ya da plebisit olup olmaması noktasında etkilidir. Bu doğrultuda 1961 Anayasa Referandumunu ve 1982 Anayasa Referandumunu plebisit, 1987 Anayasa Değişikliği Referandumunu, 1988 Anayasa Değişikliği Referandumunu, 2007 Anayasa Değişikliği Referandumunu, 2010 Anayasa Değişikliği Referandumunu ve 2017 Anayasa Değişikliği Referandumunu ise referandum olarak ortaya çıkmıştır. Plebisit veya referandum şeklinde yapılan değerlendirmelerin sebepleri çalışma içerisinde yer almaktadır.

Son olarak, referandumlar halkın tercihini ortaya koyan uygulamalar olmakla birlikte halkın yanıtılması, kandırılması gibi yollarla kimi zaman belirli bir grubun meşruiyetinin sağlanmasında veyahut çıkarlarının korunmasında araç olarak kullanılabilir. Dolayısıyla referandumlarla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken en önemli hususun referandumun konusunu oluşturan metinlerin halka doğru bir şekilde anlatılmasıdır. Yine karşıt iki tercihin savunulduğu referandumlarda halkın kendisi içerisinde parçalanmaması, diğer bir ifade ile kutuplaştırılmaması hususları önem arz etmektedir. Öyle ki siyasi tarihimiz ve referandum tarihimize baktığımızda evet tercihini savunanların hayır tercihini savunanlara ya da hayır tercihini savunanların evet tercihini savunanlara karşı tutum ve davranışları ülkemiz açısından genellikle ortaya çıkan kutuplaşmaların birer örneğini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- ----“Meclis Feshedildi”, *Milliyet*, 28.05.1960.
- ----“Geçici Anayasanın Tam Metni”, *Milliyet*, 13.06.1960.
- ----“Anayasa Kabul Edildi”, *Milliyet*, 29.05.1961.
- ----“Üç Lider Anayasa İçin Konuştu”, *Milliyet*, 03.07.1961.
- ----“Alican: Bazı Partilerin Tutumu Ayrılıklara Sebep Olabilir”, *Milliyet*, 26.06.1961.
- ----“Halkoyu İçin Evet Kampanyası”, *Milliyet*, 27.06.1961.
- ----“Meclis Anayasa Tasarısını Kabul Etti”, *Milliyet*, 24.09.1982.
- ----“Bayar, Evren’e Anayasa Konusundaki Tereddütlerini Bildirdi”, *Milliyet*, 04.10.1982.
- ----“Anayasa Kabul Edilirse Evren Cumhurbaşkanı Seçilmiş Olacak”, *Milliyet*, 20.10.1982.
- ----“Anayasaya Hayır Kampanyası Açan 50 Kişi Yakalandı”, *Milliyet*, 28.10.1982.
- ----“Evren: Oyunuzu Kara Günleri Düşünerek Atın”, *Milliyet*, 05.11.1982.
- ----“Özal’dan Erken Seçim Sinyali”, *Milliyet*, 22.04.1987.
- ----“Anayasada Köklü Değişiklik”, *Milliyet*, 24.04.1987.
- ----“Hukukçulardan Farklı Görüş”, *Milliyet*, 02.05.1987.
- ----“Yasaklıların Dönüşü”, *Milliyet*, 14.05.1987.
- ----“Artık Söz Vatandaşın”, *Milliyet*, 18.05.1987.
- ----“Mecliste ki Oylama Sonucu”, *Milliyet*, 18.05.1987.
- ----“Referandum 6 Eylül’de”, *Milliyet*, 19.05.1987.
- ----“ANAP’ta İlçe Sancısı”, *Milliyet*, 21.06.1987.
- ----“Özal Sultanlaşırken Halkı Kullaştırıyor”, *Milliyet*, 31.07.1987.
- ----“İnönü: Özal Çetebeşi”, *Milliyet*, 22.08.1987.
- ----“Çiftçiye Referandum Hediyesi”, *Milliyet*, 27.08.1987.
- ----“Halkoylaması mı, Güvenoylaması mı?”, *Milliyet*, 31.08.1987.
- ----“Karşımızda Haçlı Cephesi Var”, *Milliyet*, 03.09.1987.
- ----“Referandumda Çıkarımız Yok”, *Milliyet*, 05.09.1987.
- ----“Demirel: Millet Zincirli”, *Milliyet*, 05.09.1987.

- ----“Erbakan: ANAP Paylaşılacak”, *Milliyet*, 05.09.1987.
- ----“Özal Kararlı”, *Milliyet*, 04.08.1988.
- ----“Muhalefet Köşeye Sıkıştı”, *Milliyet*, 27.08.1988.
- ----“İnönü, Barışa Evet Demek”, *Milliyet*, 28.08.1988.
- ----“Demirel’den Bombardıman”, *Milliyet*, 02.09.1988.
- ----“Anayasa Kuran Değil”, *Milliyet*, 03.09.1988.
- ----“Hayır da Çıksa 4 Yıl İktidarız”, *Milliyet*, 04.09.1988.
- ----“Özal Sadaka İstiyor”, *Milliyet*, 05.09.1988.
- ----“İnönü Çirkefe Bulaşmış”, *Milliyet*, 05.09.1988.
- ----“Liderler Meydanlarda”, *Milliyet*, 14.09.1988.
- ----“Bir An Önce Git”, *Milliyet*, 20.09.1988.
- ----“Özal Hint Kumaş Değil”, *Milliyet*, 22.09.1988.
- ----“Kendimi Ortaya Koydum”, *Milliyet*, 22.09.1988.
- ----“Türkiye Kilitlendi”, *Milliyet*, 28.04.2007.
- ----“Mahkeme: 367 Şart”, *Milliyet*, 02.05.2007.
- ----“Hemen Seçim Kararı”, *Milliyet*, 02.05.2007.
- ----“Anayasa Paketi Tamam”, *Milliyet*, 11.05.2007.
- ----“Sezer’den Veto”, *Milliyet*, 26.05.2007.
- ----“Paket Aynen Geçti”, *Milliyet*, 01.06.2007.
- “16 Nisan’dan sonra terör bitecek”. (2017, Mart 06). Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/16-nisan-dan-sonra-teror-bitecek-siyaset-2408085/> adresinden alındı.
- “1980 sonrası faaliyetlerini sürdüren siyasi partiler”. (2008, Ağustos 17). Nisan 03, 2017 tarihinde *Cumhuriyet*: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/5794/1980_sonrasi_faaliyetlerini_surduren_siyasi_partiler.html adresinden alındı.
- 07.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4’üncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun (1987, 18 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 19464 (Mükerrer)). Nisan 25. 217 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc070/kanuntbmmc070/kanuntbmmc07003361.pdf adresinden alınmıştır.
- "Ak Parti'nin referandum sloganı belli oldu". (2017, Şubat 07). Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-nin-referandum-slogani-siyaset-2391459/> adresinden alındı.
- "Ak Parti ile MHP Anayasa değişikliği metninde anlaşta". (2016, Aralık 09). Nisan 28, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-ile-mhp-anayasa-siyaset-2358515/> adresinden alındı.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan referandum açıklaması". (2017, Şubat 10). Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-dan-siyaset-2394070/> adresinden alındı.
- "Demokrasi ile tek adam oylanacak". (2017, Şubat 27). Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/demokrasi-ile-tek-adam-oylanacak--siyaset-2403697/> adresinden alındı.
- "Erdoğan'dan muhtarlar toplantısında önemli açıklamalar" (2017, Şubat 08). Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-muhtarlar-toplantisinda-siyaset-2392623/> adresinden alındı.

- “Hayır Diyenler Darbecidir”. (2010, Eylül 08). Nisan 26, 2017 tarihinde Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/Milliyet-Tv/video-izle/-Hayir-diyenler-darbecidir---Z19YBK9KKG5.html> adresinden alındı.
- "YSK seçim takvimini yayımladı". (2017, Şubat 14), Nisan 28, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/son-dakika-ysk-resmen-acikladi-siyaset-2395629/> adresinden alındı.
- Acar A. & Çelebi M. B. (2012). Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında cumhurbaşkanlığı makamının önemi ve 2007 yılı anayasa değişiklikleri çerçevesinde Abdullah Gül'ün görev süresi tartışmaları. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* (23), 1-33.
- Ahmad F. (2014). Bir Kimlik Peşinde Türkiye (5. b.). (S. Karadeli, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad F. (2016). Modern Türkiye'nin Oluşumu (15. b.). (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Devran Y., Seçkin G. (2011). 12 eylül referandumunun sosyal ve politik açıdan değerlendirilmesi. *Global Media Journal*, (2), 157-253. Nisan 26, 2017 tarihinde <http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/bahar-2011-sayisi-spring-2011-issue> adresinden alındı.
- Durdular E. & Solak M. & Şencan H. (2010). Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum, Uygulama Örnekleri Türkiye-ABD-Avrupa Ülkeleri. (A. Yıldız, Dü.) Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- Dursun S. (2008). Türkiye'nin güvenlik algılamasındaki değişim: 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 421-433.
- El K. (2017a, Şubat 04). "Ak Parti, kampanyasını CHP üzerinde inşa edecek". Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-kampanyasini-chp-siyaset-2390244/> adresinden alındı.
- El K. (2017b, Şubat 16). "6 başlıkta kampanya mesajları". Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/6-baslikta-kampanya-mesajlari-siyaset-2397002/> adresinden alındı.
- Göker G. & Doğan A. (2011). 2010 Referandumunda Türk basınının siyasal gündemi: Hürriyet, Haber Türk, Zaman ve Yeni Şafak örneğiyle. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*(2), 45-69.
- Gözler K. (1988). Halkoylamasının değeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 40(1-4), 97-113.
- Gözler K. (2014). Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı (5. b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler K. (2017). "16 Nisan'da Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Bir Suistimalci Anayasa Değişikliği Midir?", <http://www.anayasa.gen.tr>, Nisan 28, 2017 tarihinde <http://www.anayasa.gen.tr/suistimalci.pdf> adresinden alındı.
- Gözler K. (2017). "Referandum mu Plebisit mi?", <http://www.anayasa.gen.tr>; Nisan 28, 2017 tarihinde <http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.htm> adresinden alındı.
- Karakartal B. (2011). Bir siyasal katılma türü olarak referandum ve 1961 Türk anayasa referandumu. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3-4), 161-206.
- Köker L. (2006). Seçim sistemleri ve siyasi çoğulculuk demokratik meşruluk açısından bir değerlendirme. *Anayasa Yargısı Dergisi* (23), 199-210.
- Özsoy Ş. (2013) Cumhuriyet'in Kuruluşundan Bu Yana Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Meselesi. M. Öden & L. Gönenç & S. Esen & A. Kontacı & D. Polat, & A. Doğanoglu (Dü) içinde, *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan* (Cilt I, s. 367-432). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

- Tahincioğlu G. (2010, Mayıs 13). "YSK Referandumda Eylülle Gün Verdi". Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/ysk-referandumda-eylule-gun-verdi-siyaset-1237679/> adresinden alındı.
- TÜİK, Nisan 03, 2017 tarihinde *Türkiye İstatistik Kurumu*: <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/halkoylama.zul?> Adresinden alındı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Nisan 01, 2017 tarihinde *TBMM Resmi Sitesi*: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. Mart 26, 2017 tarihinde *Türk Dil Kurumu*: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5904e55911c501.81061198 adresinden alındı.
- Yeşilorman M. (2011). Halkın iradesi bağlamında halk oylamaları: bir hukuk sosyolojisi denemesi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi* (43), 191-220.
- Yılmaz Ö. (2017, Şubat 11). "Türkiye karmakarışık olur". Nisan 26, 2017 tarihinde *Milliyet*: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-karmakarisik-olur-siyaset-2394152/> adresinden alındı.
- YSK, Nisan 28, 2017 tarihinde *Yüksek Seçim Kurulu*: <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2017HO/2017HO-Ornek136.pdf> adresinden alındı.